

Yayın Geliş Tarihi: 27.04.2023
Yayına Kabul Tarihi: 27.07.2023
Online Yayın Tarihi: 15.09.2023
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1281717>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 25, Sayı: 3, Yıl: 2023 Sayfa: 1140-1161
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

MEKAN ALGISI İLE KENTSEL KİMLİK: PAZAR İLÇESİ ÖRNEĞİ

Yeşim TANRIVERMİŞ*

Parla GÜNEŞ**

Öz

Kent mekânı dinamik ve değişken bir yapıya sahiptir. Mekânın çözümlenmesi, geçmişten bugüne değişkenlik göstermektedir. Bu değişimler fiziksel, toplumsal, tarihsel, kültürel, ekonomik, politik ve idari faktörlerin bir arada değerlendirilmesi ile mümkündür. Faktörlerin tamamı ise mekânın asıl aktörleri olan bireyler, sivil toplum kuruluşları, sektörel bileşenler ve yerel yönetim erkleri ile şekillenmektedir. Mekânın kimlik algısı geçmişten geleceğe uzanan bütünlük ile analiz edilebilmektedir. Kenti doğru okuyabilmek ve aynı zamanda okutabilmek mekânın kültürel değerlere uygun olarak şekillenmesi, halkın yönetime katılımı, şehir planlama ilkeleri ve planlama çalışmaları, kentlilik bilinci, aidiyet olgusu gibi kavramların büyük rol üstlenmesi ile mümkün kılınmaktadır. Mekânın yönetim erkleri ise kültürel mirası korumak ve kent dokusunun katılımcı yaklaşımlar ile desteklenmesi konusunda ön plana çıkmaktadır.

Çalışma kapsamında mekânın okunması amaçlanarak kentlinin mekân-kimlik algısı çözümlenmiştir. Mekânda öne çıkan alanlar, siyasi ve kültürel kırılma dönemleri, planlama çalışmaları ile mekândaki odak noktalarının yer değiştirmesi ve mekânın aktörlerinin kentsel algısı irdelenmiştir. Rize ili Pazar ilçesi örneği ele alınarak yapılan çalışmada geçmişten bugüne fiziki değişiklik gösteren mekân ele alınırken soyut anlamda mekân aktörlerinin algısı da anket çalışması ile desteklenmiştir. 1970'li yıllarda ilk çalışmalardan günümüze kadar süren planlama süreci mekânda fiziki değişimler gerçekleşmiştir. Planlama çalışmaları ile alınan kararlar doğrultusunda ticaret merkezi çevresinde yoğunlaşan kentin, sahil aksı boyunca doğu-batı doğrultusunda geliştiği görülmüştür. Yapılan ankette ise planlama döneminin hareketlilik gösterdiği 1980'li yıllar

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Tanrıverdi, Y. & Güneş, P., (2023). Mekan algısı ile kentsel kimlik: Pazar ilçesi örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (3), 1140-1161.

* Doç. Dr. Yeşim Tanrıvermiş, Ankara Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Bölümü, 0000-0002-0859-7150, aliefendioglu@ankara.edu.tr.

** Arş. Gör. Parla Güneş, Ankara Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi; Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Bölümü, 0000-0003-0356-2044, parlagunes@ankara.edu.tr.

Makale çalışmamızda anket verisi ve analizi yer almadığından etik kurulu onay belgesi yüklenmemiştir.

başlangıç alınarak; döneme tanıklık eden kişilerle mekân-kimlik algısı ölçülmüş, kentin kimliğini oluşturan unsurlar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Mekan algısı, Kentsel kimlik, Kentsel odak değişimi, Kent formu; Kent merkezleri.*

URBAN IDENTITY WITH PERCEPTION OF SPACE: THE EXAMPLE OF PAZAR DISTRICT

Abstract

Although urban space is a living and continuous space, it is also seen as a tool that reflects all developments in the city. The analysis of space is possible by evaluating the physical, social, historical, cultural, economic, political and administrative factors that vary from past to present. All of the factors are shaped by individualistic, non-governmental organizations, sectoral components and local government powers, which are the main actors of the space. The identity perception of the place can be analyzed with the integrity extending from the past to the future, and it is possible to read the city correctly and at the same time to be able to read it at the same time by shaping the space in accordance with cultural values, the participation of the people in the administration, city planning principles and planning studies, urbanity awareness, and the fact of belonging to play a major role. The management powers of the space come to the fore in terms of protecting the material-spiritual cultural heritage and supporting the urban texture with participatory approaches.

Within the scope of the study, the perception of space-identity of the urban is analyzed by aiming to read the space. The prominent areas in the space, the periods of political-cultural breakdown, the displacement of the focal points in the space with planning studies and the urban perception of the biggest actors of the space were examined. In the study conducted by considering the example of the Pazar district of Rize province, the space that has changed physically from past to present is discussed, and the perception of the space actors in the abstract sense is supported by the survey study. Over the years, physical changes have taken place in the management processes, the first of which was in the 1970s, but with the planning works that have continued until today, it has caused the focal points to change. In line with the decisions taken with the planning studies, it was seen that the city, which was concentrated around the trade center, developed in an east-west direction along the coastal axis. In the survey, starting from the 1980s, when the planning period was active; The perception of space-identity was measured with the people who witnessed the period and the elements that make up the identity of the city were determined.

Keywords: *Perception of space, Urban identity, Urban focus change, Urban form; Urban centers.*

GİRİŞ

İnsanoğlunun var oluşundan bu yana mekan analizi çalışmaları devam etmektedir. 1960 yılı planlama sürecinin başladığı yıllara kadar insan ve doğal çevre ilişkisi, çevre algısının oluşması ve mekan organizasyonu konuları araştırılmaktadır. Araştırmalar kapsamında kent bilimlerine yönelik farklı alanların

çalışmaları bulunmakta olup, her birinin mutlaka bireyleri kapsadığı ve çok boyutluluk kavram çerçevesi açısından karmaşıklık oluşturduğu dikkati çekmektedir.

İnsanın çevre algısı mekan okumaları ile mümkün olabilmekte ve farklı disiplinler tarafından mekanda algı, aidiyet, kontrol alanı ve kimlik kavramları geliştirilmektedir. Çalışmada kavram çerçevesi kişilere bağlı olmakla birlikte zamanla da gelişen dönüşümleri ele almaktadır. Bu kapsamda her bir kavram kişilere yönelik anket çalışması ile detaylandırılmıştır. Mekan algısı, bireylerin yer seçimleri, yer seçimlerine bakış açıları, sosyal bellek etkisi ve aidiyet kavramı anket kapsamında ele alınmıştır. Seçilen bireylerin en az 20 yıllık dönemde mekanla etkileşimde olması öncelikli seçilerek; Rize ili Pazar ilçesi içerisinde merkez ve yakın mahalleler ile kentsel gelişim algısı ölçülmüştür.

Kamu yatırımları doğrultusunda bölgelerde gelişmişlik farkı oluşabilmekte ve bu değişim kent mekanına yansımaktadır. Mekandaki değişkenlik planlamadaki yatırım kararları ile revize olmaktadır. Rize’de son 50 yıllık dönemde yapılan planlama sürecine bakıldığında pandemi sonrası gerçekleşen yatırım kararları ile merkez algısı değişimi dikkati çekmektedir. Çalışma kapsamında Rize ili Pazar ilçesinin örnek alan olarak seçilmesinin sebebi büyük kamu yatırımlarının bölgede tercih edilmesi ve yeni çekim noktası olarak Artvin-Rize-Trabzon illeri içerisinde öne çıkması olmaktadır. Planlama kararı neticesinde 2020 yılından bu yana Pazar ilçesinde tanımlanan merkez alanı kamu yatırımları doğrultusunda değişkenlik göstermekte ve çalışma amacı bu değişimlerin bireylerdeki algısının analizini yapabilmektir. Çalışma ile bireylerin mekandaki değişimi algılama düzeyleri ile merkez algısını yönetebilme biçimleri tespit edilmek istenmektedir.

Kentsel gelişim süreci tek bir olguya bağlı kalmamaktadır. Ele alınan çalışmada ise kentsel gelişim sürecinin sosyal ve birey ağırlıklı alanı vurgulanmaktadır. Mekan, sosyal ilişkilerin merkezi olarak kabul edilmekte ve bu kabul ile kişilerdeki sosyal ilişkiler mekana birebir yansımaktadır. Kentte planlama döngüsü ile toplumsal değişkenlikler de mekan ağlarının oluşumunda önem kazanmaktadır. Toplumdaki öncelikler yer seçim kararlarını birebir etkilemekte ve merkez algısını tamamlayabilmektedir. Kentteki ayak izleri kişilerin birbiri ile ilişki ağlarını oluşturmakta ve mekandaki yaşam izlerinin devamlılığını sağlamaktadır. Mekanlara yönelik plan yapabilmek; siyasi, sosyal ve ekonomik kararlar verebilmek için mekan-insan ilişkilerinin incelenmesi gerekmektedir.

Mekan değişken bir olgu olması itibarıyla bu bağlamda kentteki tüm değişkenlerin okunabildiği bir düzlemde yer almaktadır. Mekanın en önemli ögesi olan kişiler mekan kurgusunun da en önemli aktörü konumundadır. Yer seçiminde en önemli kriterler ulaşım, hizmete erişebilirlik ve temel ihtiyaçların varlığı olmaktadır. Buna bağlı olarak mekandaki okumaların aynı doğrultuda yapılması gerekmektedir (Haznedar & Kiper, 2022, ss. 153-174). Kişilerin yer değişimine

bağlı kriterler, oluşan yoğunluklar, ekonomik kurgu, mekan organizasyonu ve gayrimenkul değişkenlikleri ancak mekan okumaları ile mümkün kılınabilmektedir.

Mekan algısının çalışma kapsamında kavram kabulü “yaşayan ve sürdürülebilir mekanlar” olarak kullanılmaktadır. Her bir yaşayan mekan psikolojik etkilere ve davranış bilimlerine dokunmaktadır. Bu alanların yaşayan mekanlar olması geçmişten bugüne süregelmesi ve bir kültür oluşturması kabulü ile ilerlemiştir. Her bir mekanın karakteri ile mekanın mantığı birlikte düşünülmektedir (Arayıcı 2018). Mekanların her bir yıla dair değişim sebebi farklılaşmaktadır.

MEKAN VE MEKAN ALGISI KAVRAMLARINA YÖNELİK LİTERATÜR TARAMASI

Mekan kavramı tanımı birden çok olmakla birlikte çalışma kapsamında mekanın sosyal anlamı ağırlıklandırılmaktadır. Mekanın ana aktörü olan bireye yönelik çalışmalar bu kapsamda değerlendirilecek olup bu kapsamdaki yaklaşımlar öncelikle ele alınmaktadır. Mekan Arapça kökenli bir kelime olup insanlarla etkileşimin gerçekleştiği mekan organizasyonu içerisindeki elemanlarla birlikte bir bütün olarak tanımlanmaktadır (Altan 1993).

Mekan kavramları literatürde birden çok tanıma sahip olmakla birlikte “yer” içinde özgünlük barındırması ve değişkenlikleri gözlemlemek için bir araç olması itibarıyla büyük önem taşımaktadır (Oktay 2011). Yerleşim dokusunun oluşması bireylerce gereksinimden başlamaktadır. Her bir gereksinime karşılık olarak yeni alanlara tanımlamalar yaparak deneyimlerini oluşturmakta ve bu alanlarla bireylerin deneyimleri sonucu etkileşimler oluşmaktadır. Her bir birey için alan tanımı/kullanım şekli/algısı/etkileşim düzeyleri farklılaşmaktadır (Öktem 2005). Bireylerin mekanı deneyimleme düzeyi algılama biçimlerini şekillendirmektedir. Her bir deneyim düzeyi mekana dair aidiyet oluşturmaktadır (Low 1997). Mekanın algılanmasında deneyimler, gözlemler ve farkındalıklar söz konusu olmaktadır. Mekanın algısı ise ancak bireyin mekanı okuması ile mümkün kılınmaktadır. Birey mekanlarla sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik bağlantılar kurabilmekte ve her birinin mekandaki baskınlık düzeyi mekanı tanımlamaya imkan sağlamaktadır (Asar 2013).

Mekana yönelik yapılan çalışmalar kapsamında sosyal alanda değişkenliğin yıllar içinde sürecini izleyen (Hamurcu 2021); değişimlerin dinamiklerini ve parametrelerini tespit ederek mekan okuması yapmıştır. Kent merkezinde aktörlerin kültürel dönüşümlerini göz önünde bulundurarak bağımlı/bağımsız değişkenlerle analiz edilmiştir. Farklı sosyal sınıfların bulunması ile mekânsal izlerin değişkenlik gösterdiği mekan okuma çalışmaları yaygın olmaktadır. Bu çalışmalarda kültürel birikimin mekan yansımaları irdelenmekte ve yıllar içerisinde bina tipolojilerinde dahil olmak üzere değişkenlikler görülmektedir (Özbek 2007).

Mekanların kültürel birikimle değişmesi ile ortak alan kullanımlarının ise aynı bağlamda buldukları alan bireyler bazında kimlik algısında değişim göstermektedir. Kamusal alan kullanım sıklıklarının bireylerde cinsiyete bağlı değişimini irdeleyen çalışmalarda ise kültür birikimi, cinsiyet, sosyal bakış açısı, kullanım sıklığı ve ekonomik dönüşümler kentsel davranışlara etki ederek mekan olgusunu değiştirmektedir (Beste 2023). Mekanların kullanım sıklıkları ile gün içerisinde kullanım zamanları da önem kazanmaktadır. Her bir alanın güzergah kullanım sıklıkları ulaşım hatları ile ilişkilendirilerek gün içi kullanım saatleri tespit edilebilmektedir. Mekânsal istatistiksel teknikler aracılığıyla mekan davranış biçimleri izlenebilmekte olup mekan okumaları yapmak mümkün olmaktadır (Tükel 2021).

Lefebvre mekanı bir ürün olarak tanımlamakta olup sosyal değişkenlerle birlikte farklı anlamlar barındırmaktadır (Hillier ve Hanson 1984). Bu farklı anlamlar için sosyal anlam taşıyan olgular ise çalışma kapsamında öne çıkmaktadır. Sosyal anlamlar ise bireye yönelik mekan izlerini beraberinde getirmektedir (Hiller 1996). Mekanın yaşaması sosyal olgularla mümkün olmakta ve her bir değişiklik sosyal alanın aktörü olan bireyleri etkilemektedir. Bireylerin kültürleri ve mekana yükledikleri anlamlar değişkenlik göstermektedir. Her bir mekanın anlamı ile ise mekanların kimlikleri oluşmaktadır. Çalışma kapsamında baş aktör olan bireylerin bu değişimleri görülmektedir (Peatross ve Hansel 1992). Bu değişimler bireylerin mekan kullanım sıklıkları, mekan hareketlilikleri ve birey davranışlarının düzleme dökülmesi ile mümkün olmaktadır. Bu çözümleme ise mekan analizinde mekânsal dizim kuramına yönlendiren bir kapsam halini almaktadır (Zevi 1990).

Mekan analizi çalışmalarında bireylerin katılım düzeyleri gerek anket çalışmaları ile gerekse mekan okumaları ile mümkün olabilmektedir. Her bir çalışma özgünlüğüne göre yöntemi değişkenlik göstermektedir. Altuğ vd 2021 çalışmasında Giresun şehri örneğinden mekan analizi tespitinde bireylere yönelik anket uygulanmıştır. Anket kapsamında bilişsel haritalar üretilmiş ve bireylerin mekanı anlama, okuma ve algı düzeyleri ölçülmüştür. Asar (2013) benzer bir çalışmada bireylerin mekan organizasyon algı düzeylerini ölçmek için anket çalışması uygulamış olup değişkenliklere bireylerin karşılıklarını ölçmüştür. Her bir bireyin mekan dokusundaki değişkenliklerle algısının değişimini gözlemleyerek etki düzeylerinin büyüklüklerini tespit etmiştir. Sağlık ve Kelkit 2019 çalışmasında ise kentsel kimlik kavramı ile bireylere anket çalışması uygulamış olup kentsel kimlik bileşenlerine yönelik detaylı bir çalışma yapmıştır. Bireylerin kimlik algısında hangi bileşenleri belirttiği tespit edilerek zaman içerisindeki önemli değişkenlikler vurgulanmıştır.

Çalışmanın özgünlüğü ve literatüre katkısı ise çalışmada belirlenen zaman içerisinde mekan algısının belli bir yaş aralığında kişiye uygulanarak; mekanın değişimine şahitlik etmesi önemsenmiş olup mekanlardaki merkez değişiminin

Pazar ilçesi için yıllar içerisinde yapılan plan dönemleri ile birlikte değerlendirilmiş olmasıdır. Her bir plan dönemi plan kararlarının bireyler üzerindeki mekan algısını etkileme düzeyleri tespit edilerek mekanın aktörü olan bireylerin bu değişkenliklere yer seçim kararları ile etkileşimleri gözlenmektedir.

Mekan algısının anket çalışmaları ile değerlendirilmesi birden çok sosyal çalışmalar ile çözümlenmektedir. Bu çalışma kapsamında da mekan algısı ve mekanların dönüşümü bireylerin algı düzeyleri ile ölçülmektedir. Benzer çalışmalarda anket çalışmaları ile irdelenmekte ve bilişsel haritalarda mekanların değişkenlikleri gözlenmektedir (Altuğ vd 2021; Asar 2013; Sağlık ve Kelkit 2019). Her bir çalışma kendi içerisinde kent formundaki farklı değişkeni ortaya koymaktadır. Bu çalışmada ise anket çalışmasından çıkan sonuç ile gayrimenkul sahipliği neticesinde bireylerin yer seçim kararları birlikte irdelenmektedir. Her bir merkez değişim etkisinin algı düzeyi tespit edilmektedir. Mekanların uzun dönem baz alınarak asli kullanıcıları ile irdelenmesi bu amaçla yapılmaktadır. Mekan kullanıcıları aidiyet kurduğu çevreler ile yer seçimlerini belirlemekte ve çalışmaya yön verebilmektedir (Tükel 2021).

MEKAN ALGISI VE KENTSEL KİMLİK

Mekanda kişilerin yaşam örüntüsü oluşurken her bir mekanda karakteristik özellikler oluşmaktadır. Çevre ve insan etkileşimi içerisinde olması ile bulunduğu mekana değer katmaktadır. Değerin sadece fiziki karşılığı olmamakla birlikte mekan algısının yoğunlaştığı alanlar mekana olumlu/olumsuz etki etmektedir. Etkileşimin temel öğelerinden biri algı değişimi olarak mekanın gelişiminde gözlenmektedir. Mekan algıları kişilere dair o alandaki bilgi düzeyleri, tecrübeleri, yer seçimleri ve yoğunluk algıları ile örtüşebilmektedir. Bellek algısının mekandaki davranışlar ile bellek ise kişilerde mekan üzerindeki birikimlerinin sonucu ilerleme kaydetmesi ile oluştuğu görülmektedir.

Mekandaki algı ile mekandaki deneyimi eş tutabilen Merleau-Ponty “yaşantı” kavramının tanımı içerisinde; kişilerin deneyimleri doğrultusunda bilgiye dönüşen kavramlar çerçevesinde ilerlemektedir. Her bir bilginin ise belirli referansların bağlantılı olması ile ilişkilendirerek geçmişten bugüne mekan bellek kavramının da temelini oluşturduğunu açıklamaktadır. Mekân algısı kavramlarının temelini oluşturan Lynch; kentteki gelişim dokusunun kentin okunması ve bağlantıların kurulması ile ileri geldiğini açıklamaktadır. Kentteki mekan okumasının değişkenleri arasında sınır noktaları, odak noktaları, yollar ve kent imgelerini kabul ederek mekan-insan kurgusunun mekan organizasyonundaki yerini tanımlayabilmektedir (Lynch, 2010, pp. 51-87).

İnsan olgusu mekandaki algıyı oluşturabilmek adına bilgi toplayabilmeli, üretebilmeli ve yorumlayabilmelidir. Kişiler bağ kuramadıkları, etkileşim sağlayamadıkları mekanları tercih etmemekte ve mekan algısından bahsedilememektedir. Algı kavramı kişilerin mekandan toplayabildikleri veriler

doğrultusunda beynin bilgileri etkileşim ile örgütlemesi, anlam kazanması ve yorum katabilmesi anlamına gelmektedir. Kenti anlamak ancak mekan ve insan etkileşimi temelinde ilerleyebilmektedir. (Cüceloğlu, 1997, ss. 32-35). Mekan algısının oluşum aşamaları kapsamında kişilerin çevreden gelen bilgileri topladığı, sosyal ve kültürel değişimlere göre şekillendirdiği olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Algı kişilere göre değişkenlik göstermekte olup kişilerin sosyal birikimleri, yaşları, deneyimleri, etkileşim düzeyleri ve talepleri ile birikim sağlamaktadır.

Her bir mekanda kimlik kurgusu, bireyler tarafından o alana kazandırdığı, anlam yüklediği ve geleceğe yönelik planları ile şekil verdiği ölçüde ilerlemektedir. Mekanda zamanla deneyimler kişileri algı kurgusunda etkilemekte ve kent kimliği ise var olunan çevrenin doğru yönetilerek algılanması ile mümkün olmaktadır. Kentlerdeki mekan organizasyonu kent kimliğini çözümlenmede yardımcı olmakta ve organizasyon parçacıl değil bütüncül olarak gözlemlenmelidir. Kişilerin mekandaki konumu mekan kimliği oluşumunda da etkin rol oynamaktadır. Süreçlerin gelişim döngüsünden bugüne bütüncül bakılarak yorumlanması ile çözümlenecektir. (Güvenç, 1991, ss. 78-82). Aldo Rossi (2006), kentlerin gelişimleri boyunca kent mekanı ve kentsel bellek algısının birikimli şekilde ilerlediğini; bir bütünden oluşan her kent etkileşimini kurgunun içerisine dahil etmek gerekmekte olduğunu ifade etmektedir (Bayraktar, 2013, ss. 32-35). Kentlerin gelişim döngüsünde “kentsel bellek” kavramı ile literatür algısı gelişim ve değişimden ibaret olup mekandaki tarihsel birikim ile kişilerin yer seçimini etkilemektedir. Kentsel bellek kavramı toplumsal bellek kavramında ayrı düşünülmemeli ve her iki olgunun birlikte ilerlediği şekillendiği gözlenmektedir. Toplumsal bellek sosyal, kültürel ve siyasi birikimler sonucu oluşmaktadır. Her iki olgu birlikte gelişip şekillenmektedir, etkileşim tarih boyunca süregelen mekan organizasyonunu da sonuçlandırmaktadır.

Mekanlar bireylerin bakış açıları ile şekillenerek yer seçiminde önem arz etmekte ve kişiler dönemlere göre birikimlerini mekana yansıtmak istemektedirler. Mekanların şekillenmesi kişilerle uyumlu ya da ayrık olmamalıdır. Sürdürülebilir mekan kavramı ele alındığında kişilerin mekandaki sürdürülebilir gelecek öngörülerini ile ancak mümkün kılınmaktadır. Bu bağlamda incelendiğinde, kentin sahip olduğu fiziksel dokunun, toplumsal değerleri, gerçekleri, yaşanmışlıkları, deneyimleri içerdiği ve dolayısıyla mekânda gerçekleşen değişimlerin, kentsel belleği şekillendirdiği sonucuna varılabilmektedir.

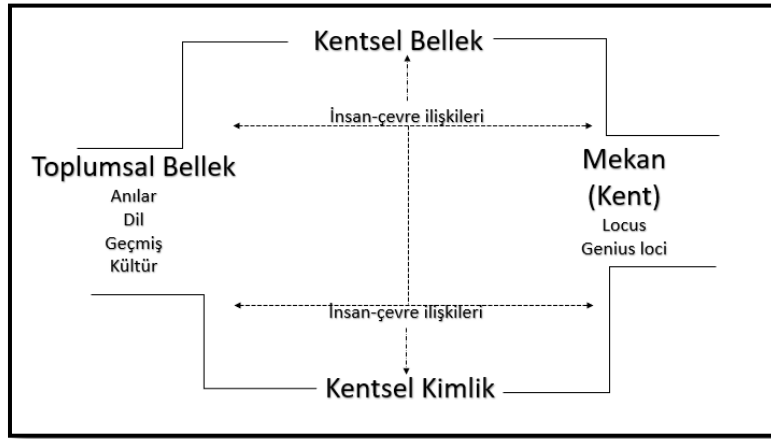
Kişiler mevcut durumdaki tercihlerini kentteki mekan kurgusu ve yer seçim kararları ile değiştirebilmektedir. Toplumsal değerlerin korunması kişilerde yer değişim ihtiyacı oluşturmayacağı gibi mekanda da bir anlam oluşturmaktadır (Jaśkiewicz, 2015, ss. 573-578). Her bir mekan tasviri mekan vasıtasıyla farklı türde mekan şekillenmesini oluşturmuştur. Çeşitlenmeler ise mekan karakterini beraberinde getirmekte olup mekanın kazanımları ele alınabilmekte ve incelenebilmektedir. Kişilerin buldukları mekana dair yaptıkları faaliyetler,

yaşanılan tecrübeler, katılımcı yaklaşım ve sosyal etkinlikler bir arada düşünülmelidir.

Toplum hem kent belleğini hem de kent kimliğini oluştururken kentler mekan üzerindeki olgular itibariyle farklı disiplinlerce araştırma konusu olmaktadır (Tekeli, 1991, ss. 79-89). Mekanda bellek tek başına kavram araştırmalarında yer almaktadır ve bellek kavramı ise birden çok farklı alt disiplince ele alınmaktadır. Şehirleşme ile ele alınan gelişmeler zamanla mekan kimliğinde yer edinmektedir. Tarihin mekan üzerindeki izleri birebir mekan bellek kavramını oluştururken; kentin kimlik kazanmasına da yardımcı olmaktadır. Kültürel birikimler, siyasi kararlar ve ekonomik süreç kente etki eden olguların başında gelmekte olup, bu olguların mekandaki etki derecesi de değişkenlik göstermektedir. Bir mekan üzerinde aidiyet oluşmuş ise mekanın kimliği de bireylerle örtüşmüş anlamına gelmektedir. Bireyler mekanda aidiyet algısını oluşturduğunda yer seçiminde en önemli etkenlerden biri olarak kabul görmektedir. Kişiler öngöründe bulunamadığı ve algılayamadığı mekanlarda yerleşim kararı verememektedir (Assmann, 2011, ss. 12-15).

Kentsel bellek kavramı mekan, kent ve toplumsal bellek kavramları ile iç içe geçmektedir. Her bir kavram insan çevre ilişkileri temelinde ilerlemekte olup farklı temeller ile birleşerek mekanın okunmasına yardımcı olmaktadır. Kentsel bellek kentsel kimlik ile aynı doğrultuda ilerlerken toplumsal bellek her iki algının birlikteliği sonucu doğmaktadır (Şekil 1). Mekan her bir kavramın bütünlük içerisinde mekan organizasyonunda yer alması ile oluşmakta, mekan okumaları ise geçmişten bugüne doğal örüntüler ile yerleşim dokusuna yansımaktadır.

Şekil 1. Kentsel Bellek Algısı ve Kavramsal Şeması

Kaynak: (Ünlü, 2017, s.23)

Mekan kimliğini oluşturması ile bireylerin mekan algısı belirginleşmektedir. Belirginleşen bu noktada mekânsal kodlama kavramı oluşmaktadır. Mekânsal kodlama kişilerin her bir mekan için ayrı ayrı anlamlandırma düzeyine karşılık gelmektedir. Bellekte yer eden tüm olguların biriktiği düzeyde ileri gelen ve adlandırılan konumuna “kalıcılık” ile yaklaşmaktadır. Bireyler mekanda süregelen birikimlerini yansıttığı, bellekte kabul ettiği ve uzun dönemde alışıla gelmiş tutumların sergilenebildiği ilişkinin kurulması olarak tanımlanmaktadır. Her bir mekan kodlaması her bir mekanın ayrı ayrı bireyde bıraktığı izlerin takibi ile ele alınabilmektedir. Bireyler uzun süreli bir yer edinme süresi ve adlandırma ile ancak kodlama yapabilmektedir. Kısa vadeli yerleşimler bireyde kodlama oluşturmamakta olup, bu mekanlar kimlik kazanmamış; bellekte yer edecek birikimde olmamış yerler olarak gözlenmektedir (Özak, 2008, ss. 56-58).

Mekandaki algının bütüncül olması ve bireyde mekan organizasyonun birleşmesi ile ele alınması gerektiği gestalt kuramı ile ele alınmaktadır. Kuram mekanın bütüncül olarak algılanmasının bireylerde mekan algısını oluşturduğunu tanımlamaktadır. Her bir parça ayrı ayrı ele alındığında tanımlama yapılamamakta olup bütüncül parçaların ise kişilerde algıda anlam kazandığını göstermektedir. Kuramın temelinde her bir problemin bütüncül bakıldığında anlam kazanarak çözümcül yaklaşılabilirliği öngörüsü yer alırken mekanda bütünlük bir tanım getirememekte ise kişide bellekte yer etmeyeceği tanımlanmaktadır. Tanımlama yapılamayan parçacıl yerler ise bireylerin yer seçiminde öncelik olarak alınmamakta olup kentsel gelişim dokusunu da zedelemektedir. Gestalt kuramı mekanda bütünlük algısı tanımlamakta, kuram içerisinde parçacılığı kabul etmemektedir. Kuram ilkeleri temelinde bütüncül; tümden gelim var olurken arka plan ilişkisi, denge, uyumlu olma, algı grupları, benzerlik ve ayrışma ilkeleri de yer almaktadır (Derman, 2010, ss. 23-25).

RİZE İLİ PLANLAMA KURGUSU

Çalışma kapsamında seçilmiş olan Rize ili, 2006-2010 yılı stratejik planı temel alınarak gelişim göstermektedir. Plan temelde sosyo-ekonomik yapının gelişim göstereceği alanların belirlendiği, kentte ekonomik altyapının oluşturulmasının amaçlandığı ve alanda yer alan tarım faaliyetlerinin kontrollü yapılarak üretime katkısının olması için gerekli plan öngörülerini içermesi yönünden dikkat çekmektedir. Kentte 1980 yılı başlarında doğal yapının kullanımı ve mevcut dokunun varlığı ile yapılarak turizm faaliyetleri gelişim göstermiş, uzun süredir yaşayan kişilerin belleklerinde yer eden alanların turizm faaliyetlerine açılması turizm beraberinde tarımsal faaliyetleri de geliştirmektedir. Rize kentinin ekonomik anlamda güçlü olmaması ek kentsel hizmetlere yönelimi de aynı dönemlerde geliştirmektedir. Rize'nin kentleşme olguları yerleşim dokusu, demografik yapı, ekonomik döngü ve sosyo-kültürel dengesi dört ana başlıkta toplanabilmekte ve kentte anlam kazanmaktadır.

Rize ili plan çalışmaları açısından irdelendiğinde üst ölçekli planlar dikkate alınmaktadır. 2011 yılı yapılmış olan 1/100.000 ölçekli çevre düzeni planı Ordu-Giresun-Trabzon-Rize-Gümüşhane-Artvin illerini kapsamakta olup plan kararları Rize ili için ekonomik süreçlerin başlangıcı olarak vurgulanmaktadır. Türkiye’de plan süreçleri içerisinde mekânsal planlara dair yeni gelişmeler gözlemlendiğinden yerel yatırımlar da buna bağlı değişim göstermektedir. Rize ili için istihdam alanları yaratılarak iş gücü potansiyeli artmış ve mekanın tercihleri de bu yönde olmaktadır. DOKAP bünyesinde ise bölge planları ölçeğinde plan kararları birbirini destekler nitelikte olmaktadır ve kırsal alanlara yönelik gelişin sağlanması amaçlanmaktadır. DOKAP ile 1997 yılı itibariyle mevcut nüfusun 1.5 katı 2020 tarihinde öngörülerek 3.447.000 kişi olarak belirtilmektedir (Sulak ve Erdoğan, 2015, ss. 311-338).

Rize ili içerisinde yapılan bir çalışma kapsamında ise planlama yapılan ve kentteki dokuda değişkenlik gösteren yıllar belirlenmiştir. Bu kapsamda 1959-1989-2009 yılları baz alınarak uydu görüntüleri taranmıştır. Kentsel dokudaki nüfus değişkenliği mekanda gözlenerek plan çalışmalarının etkisi gözle görülebilmektedir. Alınan mekan görüntüleri ARCGIS programında analiz edilerek Rize ili içerisinde belli bölgelerdeki yoğunluklar ele alınmıştır. Mekan izlerinin plan kararları ile birebir tespiti her bir planda gözlenmemekle birlikte zaman aralıkları belirlendiğinde ve plan kapsamı genişlediğinde mekanda okumaların kolaylaştığı görülmüştür (Sıpaşi ve Yılmaz, 202 ss. 397-405).

Türkiye’de Karadeniz bölgesinde yer alan Rize kentsel dokusunun izin verebildiği sınırlı ölçüde gelişim göstermektedir. Kentsel kısıtlar bireyleri tarımsal faaliyetler ve turizm alanına yönlendirmektedir. Kent, kısıtları itibariyle doğrusal bir gelişim göstermiş ve kentsel ulaşım ağları da bu gelişim yönünde oluşmuştur. Kentlerde ulaşım kentsel gelişmeleri de beraberinde getirmekte ve kentsel doku ulaşım dokusu ile iç içe ilerlemektedir. Cumhuriyet’in ilan edildiği yıl itibariyle ulaşım hatlarında düzenleme yapılmaya başlanmış olup, karayolu projesi ele alınmıştır. Rize’nin kalkınma planları içerisinde önemli bir paya sahip olan yol kurgusu başlangıç olarak kabul görmektedir. 1945-1950 yıllarına kadar planlanan yolun ilçeler bazında bir kısmı tamamlanmış olup 2010 yıllarında da projeye eklemeler yapılarak devam etmiştir (Anonim, 2006, ss. 53-56). Kamusal yatırımlar sadece ulaşım projeleri ile sınırlanmış olup mekanda gayrimenkul gelişimi de gerekli görülmüştür. Bireylerin konut ihtiyacı, kentsel arazinin kullanımı ve ekonomik döngünün birlikte düşünülmesi gerekli kılınmıştır.

3030 Sayılı Kanun Kapsamı Dışında Kalan Belediyeler Tip İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile mekanda yerleşim dokusu belirlenerek yerleşim kararları verilmiştir. Rize kentsel gelişim süreçlerinde bölgesinde yer alan diğer illere göre kısıtlı gelişim göstermiştir. Türkiye’deki bölgeler olarak bakıldığında ise Marmara Bölgesi 1940’da % 35,1, 1960’da % 3,3, 1980’de % 68,7, 2000’de % 77,9, 2007’de % 90,5 ve 2022 yılı içerisinde

kentleşme sürecini tamamlamışken; Karadeniz Bölgesi için kentleşme sürecini yıllara göre tamamlanma oranı 1940'da % 7,2, 1960'da % 11,4, 1980'de % 24,0, 2000'de % 41,2, 2007'de % 48,2 ve 2022'de ise % 62,3 olmaktadır (Anonim, 2022).

Rize içerisinde kentli nüfus oranına bakıldığında ise değişimin 1950, 1965 ve 2022 yıllarında öne çıktığı gözlenmekte ve bu incelendiğinde kamusal yatırımların arttığı dönemler görülmektedir. Kamusal yatırımlar bölgede iş gücü imkanı oluşturduğundan beraberinde nüfusun artışında etkisini göstermektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Rize İli Kentsel Nüfus Oranları Değişimi (1927-2022)

<u>Yıl</u>	<u>Toplam Nüfus</u>	<u>Rize ili Kentli Nüfus Oran (%)</u>	<u>Türk iye Kentli Nüfus Oranı (%)</u>	<u>Rize Kent Merkezi Nüfusu</u>
1927	171.667	10	24	13.88
1935	169.913	20	24	7
1940	172.764	10	24	6
1945	171.929	14	25	6
1950	181.512	14	25	7
1955	211.967	18	29	1
1960	248.930	22	32	1
1965	281.099	23	34	8
1970	315.700	23	38	2
1975	336.278	25	42	4
1980	361.258	27	44	7
1985	374.206	30	53	1
1990	348.776	38	59	1
2000	365.938	56	65	4
2010	319.637	62	76	0
2022	344.016	67	79	66

Kaynak: (Keleş, 2010; Sümer 2014)

Kentleşme oranları birebir kentlerin gelişimlerini de etkilemekte ve gelişim kısıtlılığı mekanların küçük alanda az faaliyet gösterebilmelerine sebep olmaktadır. Kentsel gelişim yönleri ulaşım güzergahları ile uyum içerisinde yer almaktadır. Ulaşım hatları için yapılan kamusal yatırımlar yerleşim dokusunun da yönelimini gösterebilmektedir.

RİZE İLİ PAZAR İLÇESİ KENTSEL KİMLİK ANALİZİ

Kentleşmenin ölçütleri birden fazla etken barındırmakta ve kentte yaşayan nüfusun iş gücü yoğunluğuna göre değişim göstermektedir. İşgücünün yoğunlaşmış olduğu alan aynı zamanda o kentin hangi ekonomik işleve sahip olduğunu da ortaya koymaktadır. Bir yerleşim yerinin, tarım kenti, sanayi kenti veya hizmet kenti olma özelliğini, bu sektörlerde istihdam edilen kişilerin sayısı belirlemektedir. Kentleşmenin sosyal ve kültürel anlamda ulaştığı boyutun ortaya konulmasında kullanılan bazı ölçütler bulunmakta, bunlar ekonomik ve demografik ölçütlerden bağımsız olarak değerlendirilememektedir (Sümer 2014, ss. 163-183).

Rize’de tarımsal faaliyetlere yapılan yatırımlar neticesinde sosyal ve kültürel anlamda gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Tüm ilçelere aynı oranda etki etmese de faaliyetlerin istihdam oranlarındaki olumlu etkisi ile kişilerin yer seçimleri kalıcı olarak değişkenlik göstermektedir. Yer seçim kriterlerini etkileyen mekan dokusu aynı zamanda istihdam ile orantılı olarak ilerlemektedir. Kişiler istihdam edebilme yetisi ile gayrimenkullerindeki yer seçim kararlarını verebilmekte ve mekana dair aidiyet algısı oluşabilmektedir. Her bir yaşam olgusu beraber ilerleyen mekan dokusunda aynı zamanda sabitlik kazanması açısından da kuramdan yola çıkarak bütüncül yaşam örüntüleri kurgulanmaktadır. Kişiler mekanda öngörülebilir bulunabilmekte ve mekan birikimlerini yapmak adına kentleşme eğilimini desteklemektedir (Özyurt 2007, ss. 111-126).

Kentleşme sürecinde Rize ve ilçelerinde aynı şekilde gelişim göstermemekte ve kentsel gelişim ve yerleşim dokusu farklılaşmaktadır. Yerleşim dokusu doğrusal ilerlemekte olup yapılaşma ise yatayda ilerlememektedir. Kentte çok katlı yapılar bulunmakta olup, kısıtlı yerleşim dokusu ile planlama alanı çakışmaktadır. Mekanda yoğun yapılaşma, bakımsız yapılaşma şeklinde ilerleme göstermekte ve kentte istihdam sağlanması ile nüfus yoğunluğuna da etki etmektedir. Nüfusun artması kentin altyapısını etkileyerek; kentsel işlevleri tetiklemektedir. Kamusal yatırımların nüfusun artışı ile çeşitlendiği, kentte merkez ve ilçelerde üniversiteler ve sosyal alanların arttığı ve buna bağlı olarak mekanların algısının da değiştiği dikkati çekmektedir. Yerleşim dokusunun çeşitlenmesinin, mekan organizasyonunu değiştirdiği ve mekandaki bireylerin yönelimlerini etkilediği, üniversitelerin kurulması ile öğrencilerin yoğunlaştığı; öğrenciler için yapılan yeni alanların arttığı ve gayrimenkul yapılarının çeşitlendiği vurgulanmalıdır. Ayrıca eğitim yatırımlarının Rize’de 1993 yılında temellerinin atıldığı ve ilçelere doğru kentsel gelişim alanının büyüdüğü görülmektedir.

Pazar İlçesi Mekan Organizasyonu ve Mekan Algısına Yönelik Anket Çalışması

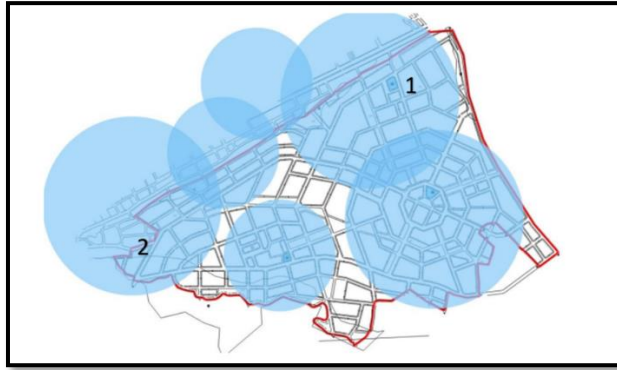
Pazar ilçesi için örneklem büyüklüğünü belirlemek adına mekanda bireylerin yaşam süreleri temel alınmıştır. Anket uygulanacak kişilerin yaşadıkları alanda en az 40-50 yıl öncesine dair öngörüler ile anket yapılması amaçlanmıştır. Bireylerde mekan algısının oluşması kısa süreli yaşanan alanların birikimi ile kabul edilmemiş ve kentsel gelişimin başlangıcından bugüne geçen sürenin kabulü temel alınmıştır. Bu çalışmanın uygulama kapsamında bireye yönelik mekan algısı anket yöntemi ile ölçülmüştür. Sağlık ve Kelkit 2019 çalışması kapsamında olduğu gibi bireyler mekanın odağına alınmakta ve mekandaki değişkenliklere verdikleri yer seçim kriterleri ile değerlendirilmektedir. Bireylerin zaman içerisinde Rize’de değişen mekanlara bakış açıları ve mekanlara yönelik algı düzeyleri tespit edilmiştir. Mekan algısının sosyal açıdan tespit edilmesi amaçlanan bu çalışmada; mekan algı düzeyleri, mekan tanımlama biçimleri, mekan kimliği ve bireylerin yer seçim kriterleri anket çalışması kapsamında değerlendirilmiştir. Asar 2013 çalışmasında mekan organizasyonu ile bireylerin mekana dair bakış açılarını irdelemekte ve bu çalışmada öncelik mekan sahibi bireyler olarak öne çıkmaktadır ve plan çalışmaları doğrultusunda mekan kullanımlarının çeşitlenmesi analiz edilmektedir.

Ele alınan çalışma mekanın okunmasına yardımcı olacak bireyler tarafından değerlendirmeye alınmış olup belirlenen yıllar içerisinde mekanda yaşayanların seçimi önemsenmiştir. 110 kişiye yapılan anket kapsamında mekandaki değişimin doğru analiz edilmesine yönelik mekanda bulunma süreleri, gayrimenkul sahipliği, gayrimenkul hareketliliğine etkileri ve istihdam etkisi öncelik alınmıştır. 80 erkek ve 30 kadına yönelik yapılan anket çalışmasında 80 erkek bireylerin % 78,2 oranı ile gayrimenkul sahipliği öne çıkarken; 30 kadın bireyin ise % 10,3 oranına sahip olduğu gözlenmiştir. Çalışmada bireylerin mekana aidiyet algısı temel alınması sebebiyle belirli süre bulunması gerekli kılınmıştır. Beste 2023 çalışmasında mekânsal cinsiyetin değişkenliğini irdelemiş ve mekan organizasyonundaki etkisini gözlemektedir. Bu bağlamda bu çalışma kapsamında Rize ili içerisinde cinsiyet kavramının mekana yansması anketin analizi ile mümkün kılınmaktadır. Mekan kullanımı bireylere göre ağırlıklandırılmakta ve etkisi mekanda gözlenmektedir. Kırsal ve kentsel alan ayrımları yapılan Rize ili içerisinde kentsel alanda oluşan değişkenlikler büyük oranda görülürken seçilen mahalleler 2022 yılı içerisinde nüfus verileri ile öne çıkan alanlar olmuştur. Bu çerçevede; örneklem büyüklüğünü veren formül ile popülasyon büyüklüğü belirlenmiştir. Popülasyon büyüklüğü Pazar ilçesinin nüfusunun % 8,2’si yaşlı nüfusu (Anonim 2022) (60-75 yaş) olarak; 2022 yılı toplam nüfus verisine (31.678) göre ele alınmış olup, örneklem hacmi %95 güven sınırlarında % 5 hata payı ile 102 kişi olarak bulunmuştur. Sonuçların güvenilirliğini artırmak için 120 kişiye anket yapılmış ve 110 anket değerlendirilmeye alınmıştır. Uygulanan 110 anketin 60-75 yaş aralığı bireylere yapılması önemsenmiştir. Anket çalışması yapılan 80

erkek 30 kadının % 82,3 (91 kişi) oranı ise gayrimenkul sahiplerinden oluşmaktadır. 1 Gayrimenkul yer seçim kararlarının bireylerdeki etkisi incelemek açısından gayrimenkul sahipliği bu çalışmada önem kazanmaktadır.

Mekan algısı kentleşme sürecinde birden çok etkenle değişmiş olup anket çalışmasında kentteki kırılım noktalarını ele alarak bireylere sorular yöneltilmiştir. Kişilerin mekanla ilişkisi birikimleri ile oluştuğu ilkesi ile mekan okuması yapılmıştır. Pazar ilçesinin geçmişten bugüne merkez algısının değişimi, merkez algısının somutlaşması ve ilçelerin birbirine göre niteliklerinin değişkenliği gibi mekan organizasyon tanımları ile mekan soyut düzlemden çıkarıldığı görülmüştür. Mekan organizasyonu yoğunluk kazandığı alanlar ile nitelik değiştirerek Pazar ilçesinde yer etmiş ve geçmişte ticaret aksları yoğun olan kentte zamanla turizm ve tarım faaliyetleri hakim olmuştur. Bireyler ise yapılan anket kapsamında 110 anket içerisinden % 30 oranında (33 kişi) Pazar ilçesi mahalleleri arasında geçmişten bugüne ortak özellikler sorulduğunda ticaretin hakim olması ve istihdam değişimi olarak tanımlama yapmışlardır. Mekan algısının ölçülmesi için merkez/odak noktası tanımını sorgulamak ve bireylerin tanımını çözümlenmek istendiğinde ise 1 nolu merkez alanı ilk merkez olarak tarihten bu yana kalıntıları olan, mekanda yoğun yapılaşmaya ait bölge olarak tanımlanırken 2 nolu merkez alanı ise kamusal yatırımlar neticesinde kentin yönelim gösterdiği, kişilerin istihdam alanlarına yakın yerlerde yer seçimi ile gelişim gösteren ve ulaşım hatlarının odağında olan merkeze çekim noktası tanımını yapılmıştır (Şekil 2).

Şekil 2: Mekanın Anket Sonucu Tanımlandığı Merkez Bölgeleri

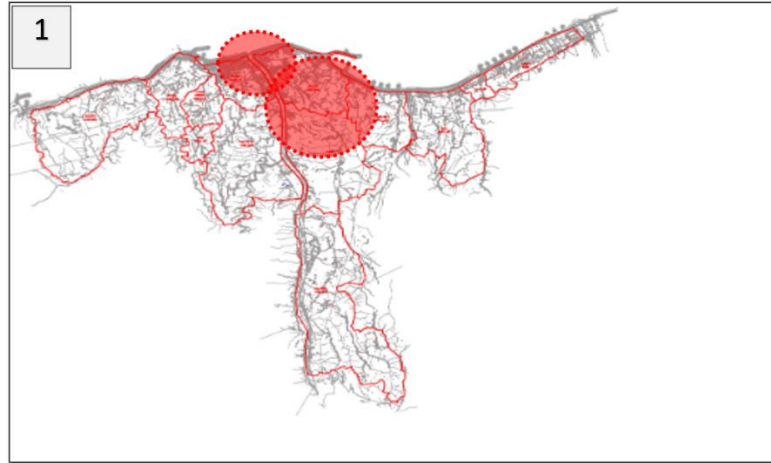

Kişilerde 1 ve 2 nolu merkez alanlarının oluşma ve tanımlama sebepleri farklı olmuştur. Pazar ilçesinde Kirazlık, Soğuksu, İkiztepe, Cumhuriyet ve Yeşilköy Mahallerinde yapılan anket çalışması değerlendirilirken 1 nolu merkezin; Kirazlık Mahallesi ve sahil alanının geçmiş olgulardan kaynaklı; ticaretin başladığı, ilk yerleşimlerin konumlandığı ve ortak alanların ilk oluştuğu mekan olarak okunduğu tespit edilmiştir. Kişilerde mekan algısı geçmişten bugüne geçerliliğini korumuştur. 2. merkez alanı ise eğitim ve ulaşım kamu yatırımlarının yapıldığı;

kentin yöneldiği alanın doğal örüntüler olmadan gerçekleşmesi ile dikkat çekmektedir.

Kişilere mekanların tercih edilme nedenleri sorulmuş ve her bir mekanın ayrı yapılanması olduğu gözlenmiştir. Mekandaki bireylerin mekanda yaşadığı uzun dönemler boyunca mekanda bulunma sebepleri irdelendiğinde % 47,7 oranında istihdam alanı; % 38,5 oranında aidiyet olgusu ve % 13,8 ise gayrimenkul sahipliği olarak belirlenmiştir. Yer seçimi kararlarında % 59,2 oranında merkez olgusunun algılandığı alanlara yönelim olduğu, % 38,3 oranında ise istihdam alanına yakınlık tercih edildiği dikkati çekmektedir. 2 nolu merkez alanı kabul edilen bölgelerde yoğunluk görülmüş, bu alanların kişilerde % 82,3 oranında aidiyet algısı oluşturduğunu ve % 62,1 oranında ise ulaşım güzergahlarına yakınlığı mekanların hatırlanmasını sağladığı ile açıklanmıştır (Şekil 3).

Şekil 3: Mekanda Yoğunluk Alanlarının Anket Sonucu Analizi

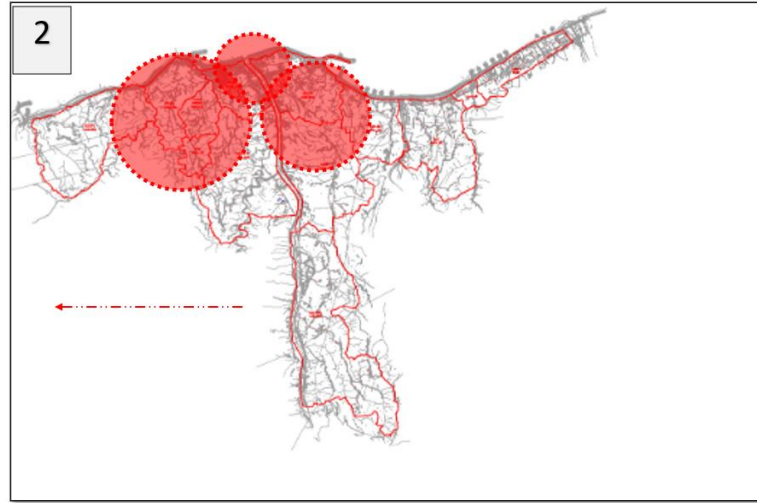

Ankette kişilere mekandaki değişikliklerin algılandığı alanları sorulduğunda ise Batı bölgesine yönelimin arttığı yönelimin ana sebepleri arasında ise % 62,5 oranında mekanlara alt merkez alanı oluşması tanımlanırken, % 36,2 oranında kamusal yatırımlara yönelik istihdam ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir. Pazar ilçesi içerisinde mekan organizasyonu kapsamında yerleşim kısıtlı olması sebebiyle doğrusal gelişim gösteren kentte bireylerin sahil güzergahında yerleşime yöneldiği dikkati çekmektedir.

Yoğun yapılaşmanın ve tek merkezin oluşmasının sebepleri % 56,2 oranında belirlenen merkez mahallelerde hizmete yakın olan noktalar olarak görülmekte ve % 38,4 oranında ise eğitim ve sağlık alanlarının yerleşim dokusuna yakınlığı göz önüne alındığı belirlenmiştir. Kentte gözlenen yatırım çeşitliliği mekanın batıya doğru yönelmesini desteklemiş olup göç etkisinin de % 26,1 oranında etkili olduğu tespit edilmiştir.

Aidiyet algısının mekanlara yönelik tespitinde bireylerin seçtikleri alanda alan büyüklüğünün önemli olup olmadığı irdelenmek istenmiştir. Bireyler ait olduğu alanlara yönelirken dikkat ettikleri fiziksel özellikler arasında ise % 42,6 oranında sahil alanına yakınlık; % 38,6 oranında var ise gayrimenkul sahipliği ve % 18,8 oranında ise yeşil alan varlığı olarak belirtilmiştir. Kişilerin yeşil alan ihtiyacına olan yönelimi sonucu bu alanların rekreasyon amaçlı kullanmak istediklerini % 49,3 oranında görüldüğü; % 36,5 oranında ise geçim kaynağı olarak gereklilik belirttikleri öne çıkmıştır.

Şekil 4: Kentsel Alanın Merkez Yönelimi Analizi

Uygulanan anket mekan okuması ve mekanın çözümlenmesi amaçlı yapılmıştır. Her bir soru mekandaki izlerin takibine yönelik olarak hazırlanmış olup mekandaki değişimlerin sebebi bireylere sorulmuştur. Bu değişimler bireylerde mekan tercihlerinde etkili olmuş ve merkez değişimini de etkilemiştir. Bireyler işgücü alanlarına ve kırsala bağlılıkları sebebiyle ikiye bölünmüş olup kent mekanında kır/kent ayrımı 2023 yılında dahi net bir şekilde okunmaktadır. Kırsala bağlılık gayrimenkul sahipliğini etkilemiş olup kent merkezinde yer edinen bireylerin kırsal alana bağlılığı da geçim kaynağı sebebiyle olmuştur.

Kırsal alan Karadeniz kentlerinde süregelen bir mekan kurgusu olmuş ve bireylerin bağı bu alanla kesilmemiştir. Anket sonucu ise kır/kent ayrımının varlığını göstermiş olup merkez kavramının merkezi iş alanı ile bağı % 86,3 oranında güçlü bir şekilde ilişkilendirmiştir. Kırsal alanın bireyler nezdinde geçim

kaynağı sebebiyle merkez tanımı %76,2 oranı ile nitelendirmiştir. Çalışma kapsamında mekan algısı, aidiyet düzeyi ve yer seçim kararları irdelenmekte olup tek olgunun tek sonuç vermediği; bireylerin algı düzeyleri ile ölçülebilmektedir. Asar 2023 çalışmasında mekan algısını ölçebilmekte ve gelişen zaman dilimlerinde plan çalışmalarına katılımcı yaklaşımlar önerebilmektedir. Bu çalışma kapsamında ise mekana yapılan yatırımların kamu otoriteleri ile bireyler arası etkileşimin güçlenerek ilerlemesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Aynı şekilde Sağlık ve Kelkit 2019 odak noktasını bireylerin algısı olarak öngörmekte ve bu bağlamda ilerlenmesini gözlemlemektedir. Çalışmanın özgünlüğü ayrı çalışmalardan bütüncül yaklaşım çıkararak; bireylerin mekandaki yaşam sürelerinin önemi, cinsiyetin mekana yansması, gayrimenkul sahipliği ve yer seçimine etkisi birlikte irdelenerek sürdürülebilir mekanların yaratılması gerekliliğini öne çıkarmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Mekanalarda geçmişten bugüne bağlantı kurulmakta olup mekanda oluşan değerlerin kent kimliğini tamamladığı görülmektedir. Mekan kullanıcıları kentlerdeki deneyimlerini mekana yansıtarak o alanlarda belirli kimlikler oluşturabilmektedir. Bu kimliklerin değişkenliği birebir kullanıcılar tarafından yönetilmektedir. Kullanıcıların kültürel değişimi, ekonomik döngüsü ve bilgi birikimi mekanda yer seçimlerinin farklılaşmasını sağlamaktadır. Her bir alanın seçiminde o alanın özgünlüğü ve karakteristik özellikleri ile mekan değer kazanmaktadır. Çalışmanın mekan kullanıcıları ile analiz edilmesi, mekan kimliğinin tek bir olgu ile değişmemesi ve plan çalışmalarının beraberliği ile değerlendirilmesi özgün bir kapsam oluşturabilmiştir. Mekan kimliğinin tespitinde kullanıcılar ile birlikte değerlendirilmesi gerekliliği; gelecek kamusal yatırımlarının doğru ve etkin şekilde yapılmasını sağlayabilecek olup mekanlar arasındaki farklılıkların dengeli dağılımına imkan verecektir.

Her bir mekanın özgünlüğü çalışma kapsamında temel alınmıştır. Mekanların değişimlerinin sebeplerini irdelemek; mekana yansımalarını analiz etmek ve merkez değişimini gözlemlemek amaçlanmıştır. Mekandaki dönüşümleri gözlemlemek amaçlı yapılan planların incelenmesi, her bir büyük ölçekli plan kararının bireylerdeki yer seçim kararlarının etkilerini tespit etmek büyük önem taşımıştır. Sosyal mekan teorisinin temelinde mekanın düzenli kullanıcıları arasında bilgi paylaşılması ve tanımlanması olarak görülmüştür. Çalışma kapsamında mekan algısı ve mekan bellek kavramlarının kentlerdeki tarihsel ilişkisi, birikim tabanlı olması ve gelişerek ilerlemesi kabulü ile çalışmada mekanda uzun vadeli dönüşümler incelenmiştir. Mekan organizasyonu içerisinde çalışmayı etkileyen plan öngörülleri ve yerleşim kararları değerlendirilmesi için bireylerin yaşam alanlarının özgün olarak elde edilmesi vurgulanmış, her bir birey yaşadığı mekanı uzun süreden beri özümsemiş ve yaşam döngüsünde yer etmiş olması amaçlanarak Pazar ilçesinde 110 adet anket çalışması uygulanmıştır.

Çalışmada kavramların karmaşasını önlemek amaçlı iç içe geçmiş ve birbirini takip eden kavramlar olduğu dikkati çekmektedir. Kentsel kimlik, kent algısı ve kentsel bellek kavramları tarihsel süreçte birbirini geliştirerek ilerlemiş ve kent kimliği mekan okumasında yardımcı olacak kavramların başında gelmiştir. Kent formu soyut bir olgu olarak ele alındığında geçmiş izleri gözlenememektedir ve somutlaştırma, analiz imkanı tanıma için mekan okuması yapılması gerekmektedir. Mekan okuması için ise kişilerdeki kentsel bellek çözümlenmeli ve bellekte yer eden mekanların önemi plan çalışmalarında farklılaşmalıdır. Her bir mekan kent formunda kullanıcılar tarafından eşit algıda ve önemde olmadığından ayrı ayrı çözümlenmek kentsel kararlarda büyük önem taşımaktadır.

Araştırma için Pazar ilçesi seçilerek kentte uzun süredir yer eden ve yerli kişilerin (göç edenler dahil edilmemiş) seçilmesi önemsenmiştir. Anket çalışmasında amaç 40-50 yıllık süreçte mekana şahitlik eden bireylerin gözlemlerinin analiz edilmesi olmuştur. Bireylerin mekana dair aidiyetlerini ölçebilmek, mekan tanımının ortak algısının yönetilmesi ve yaşam döngülerindeki asli yerlerin tespiti amaçlanmıştır. Rize ili tek sosyal kültürel olgulardan oluşmaması ve çeşitlik barındırması sebebi ile çok yönlü gelişimin irdelenmesi gerekmektedir. Merkez olgusunun Pazar ilçesine yönelmesi ve kentsel yatırımların bölgede istihdam sağlaması sebebi ile mekan kullanıcıları için yer seçiminde öne çıkmıştır.

Mekanların yaşanabilir olması sebebiyle tek bir süre esas alınarak gözlem yapmak yanlış sonuçlar verecektir. Mekanların kabul edilebilirliği ancak bireylerin yaşam tercihlerine bağlı olarak gelişim göstermektedir. Kişilerin yer seçim tercihleri için ankette belirlenen sorular neticesinde merkez olgusunun vurgusu gözlenmiş, kişiler istihdam alanı ve sosyalleşme amaçlı merkez olgusunun tanımına yönelmiş olup % 59,2 oranı ile bireylerin yer seçimini merkezlere çekmiştir. Merkez kavramını sosyal algı ile bütünleştiren bireyler odak noktasından uzaklaşmamak, istihdam alanı ile yakın mesafede yer seçimi yapabilmek ve ticari faaliyetlerle iç içe olmak amaçlı yer seçim kriterlerini belirlemişlerdir. Mekanda tek merkez olmaması ve ikincil merkezin istihdam ve eğitim kaynaklı oluşması ile ise % 38,2 oranında kentsel gelişimde aynı yönde gelişim gösterdiği gözlenmiştir.

Çalışma sonucunda gözlenen 1950-1960 yıllarından bu yana kent merkezinin değişiminin ekonomik odaklı olması ve bireylerin yer seçimi kriterlerinin ise aynı ekonomik döngü ile ileri geldiği görülmüştür. Merkez kavramı kişilerde istihdam alanı ile iç içe geçmiş olup kentteki yoğunluk alanları buna bağlı değişkenlik göstermiştir. Tarım odaklı bir kent olan Rize ilçelerindeki yatırım kararlarına bağlı olarak karakterize olmuştur. Seçilen Pazar ilçesi ise son 5 yıl içerisinde büyük kamusal yatırımlar ile diğer ilçelere göre öne çıkmıştır. Anket sonuçlarında bireylerin algısında da yerleşimin düzenli ve sürekli olduğu bölgelerin değişmesi buna bağlı olarak şekillenmiştir.

Örnek saha çalışması sonuçlarına göre mekan algısının kişilerde aidiyet algısı ile bir bütün şekilde ilerleme göstermesi; mekanın sürdürülebilir olması ile eşleştirilmiştir. Yaşayan mekanların okunması ve sürdürülebilir olması kentsel gelişimde önem taşımaktadır. Belirlenen alanların planlama kararlarında farklılaşması ve yapılacak tasarımların bu yönlü olması vurgulanmalıdır. Kentlerin tarihsel öneme sahip mekanlarının dönüşüm kapsamında değerlendirilirken nitelik değiştirmeden ilerlemesi kentsel bellek için önem arz etmektedir. Mekanın nitelik kaybetmesi birebir bireylerdeki aidiyet algısının değişmesi şeklinde gözlenmiştir. Plan kararlarında da mekanın niteliğinin korunarak dönüşüme konu olması gerektiği dikkat çekmektedir.

Çalışma süresince yapılan anket ve yerinde incelemeler neticesinde bireylerin mekan değiştirmeme sebeplerinin başında yaşadıkları alanların çokça değişmemesi, istihdam sağlamaları, tanınmışlık hissi ve kültürel birikimler ön plana çıkmaktadır. Yerel yönetimlerin planlama süreçlerinin döngüsünde yer alan kamusal altlığı desteklemesi ve katılımcı yaklaşımlarla ilerlemesi gereklidir. Her bir kamu otoritesi çalışma kapsamında bireylerin öncelikli ele alınmasını; mekana katılımın sağlanmasını ve mekandaki talepleri toplamasını beklemelidir. Kamusal yatırımlar bireylerin talepleri doğrultusunda olduğu durumlarda sürdürülebilir mekanlar haline gelebilmektedir. Kişilerin mekanlarla bütünleştikleri ve yabancılaşmadıkları tanımını yapmakta ve yerel yönetimlerin katılımcı planlama ile plan çalışmalarını ilerlettikleri gözlenmektedir. Mekanların yaşanabilir olması ve uzun dönemde plan kararlarının geçerliliği için yerel yönetimlerin plan çalışmalarının tamamında katılımcı planlama yaklaşımını benimsemeleri gerekmektedir. Kentsel bellek birikimli ilerleme gösterecek ve ekonomik döngüde bölgelerin eşit şekilde değer kazandığı gözlenebilecek her bir mahalle, her bir bölge ve alan özgünde yer etmekte ve bireyler yer seçimlerinde hizmete yakınlığı önemsemektedir. Katılımcı planlama yaklaşımı ile kentlerin bireysellikten bütüncül yaklaşımla korumacı sürece dahil olması sağlanmalıdır. Kentlerde bu bağlamda yapılacak olan plan çalışmalarında kentsel izlerin takip edilmesi ve plan kararlarının doğru yönetilmesi mümkün olabilecektir. Mekanların asli kullanıcıları bireylerin talepleri, ihtiyaçları ve mekanın getirileri beraber değerlendirilerek hiyerarşi kurgulanmalıdır.

Mekanların kamusal yatırımlar, plan kararları ve ekonomik değişimler ile farklılaştığı görülen her bir alanda özgün olguların bulunması önem kazanmıştır. Bu özgünlük mekanlara karakter kazandırarak gelişim göstermekte ve bireylerin yer seçimini etkilemektedir. Yer seçim kararları bireylere göre değişkenlik gösterirken aynı zamanda yerleşim dokusunu ve kentsel formu da beraberinde şekillendirmektedir. Mekanları bireylerden bağımsız kurgulamak mekânsal boşlukları oluşturmakta ve kimliksiz alanlar inşa edilmesine sebep olmaktadır. Çalışma bu kapsamda mekan ve insan olgusunun varlığı ile bir bütünlük içerisinde kurgulanmasının önemini vurgulamaktadır.

Yazar Katkı Oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit katkı vermiştir ve herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Altan, İ. (1993). Mimarlıkta Mekan Kavramı. *İstanbul Üniversitesi Psikoloji Çalışmaları Dergisi*. 19 (1). 78-88.

Altuğ, F. Turan, İ. D. ve Aktaş, C. (2021). Mekan Algısını Etkileyen Parametrelerin CBS ve İstatiksel Tekniklerle İncelenmesi: Giresun Şehri Örneği. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*. (44), 377-395.

Anonim. (2006). Rize ili Durum Rapor Analizi. *Rize Belediyesi Dergisi*, 12 (23), 53-56.

Anonim. (2022). Ovit Tüneli İçin Çalışmalar Başladı. *Dünya Ekonomi Dergisi*. <http://www.dunyaekonomi.com/ovit-tuneli-icin-calismalar-basladi.pdf>, (Erişim Tarihi: 08.03.2022).

Arayıcı, O. (2018). Mekan Algısının ve Anlatımının Subjektif Yapısı. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication (TOJDAC)*. 8 (3). 560-564.

Asar, H. (2013). *Mimari Mekan Okumasında Algısal Deneyim Analizinin Bir Yöntem Yardımıyla İrdelenmesi*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

Bayraktar, N. (2013). Başkent Ankara' da Cumhuriyet Sonrası 'Modern' Yaşam ve Mekânsal Kurgu. *Kontrast Fotoğraf Dergisi*, (37), 32-35.

Assmann, J. (2011). Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance and Political Imagination, *Cambridge University Press*. New York.

Beste, K. (2023). *The Impact of Spatial Factors on The Use of Public Space From Gender Perspective: A Comparative Study on Ulus Atatürk Square and Kuşulu Park*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Cüceloğlu, D. (1997). *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*. İstanbul. Remzi Kitabevi.

Derman, H. (2010). *Haliç Bütünü İçinde Fener-Balat Yerleşiminin Kentsel Tasarım İlkeleri ve Gestalt Kuramı Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Tasarım Programı, İstanbul.

Güvenç, B. (1991). Kentlerin Kimliği ve Antalya Üzerine Notlar, Öneriler, Örnekler. *Mimarlık Dergisi*, (1), 78-82.

Haznedar, K. ve Kiper, T. (2022). COVID-19 Sürecinde Bireylerin Yeşil Alan Kullanımı ve Gereksinimi: Fındıklı, Rize Örneği. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 153-174.

Jaśkiewicz, M. (2015). "Place Attachment, Place Identity and Aesthetic Appraisal of Urban Landscape. *Polish Psychological Bulletin*, 4 (46), 573–578.

Hamurcu, A. U. (2021). *Modeling Socio-Spatial Change: Impact of Socio-Technological Factors on Future Urban Space Configuration*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı. Doktora Tezi. İstanbul.

Hillier, B., and Hanson J., (1984). *The Social Logic of Space*, Cambridge University Press, Cambridge.

Hillier B. (1996). *Space is the Machine*, Cambridge University Press, Cambridge.

Keleş, R. (2010). *Kentleşme Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi.

Low, S. (1997). Urban Fear: Building Fortress America. *City and Society*, 8 (11).

Lynch, K. (2010). *Kent İmgesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Oktay, D. (2011). Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış. *İdealKent Dergisi*. (3). 8-19.

Öktem, B. (2005). Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekanı Dönüştürmedeki Rolü. İstanbul'daki Kentsel Ayrışma. *Bağlam Yayınları*. İstanbul.

Özak, N. (2008). *Bellek ve Mimarlık İlişkisi: Kalıcı Bellekte Mekânsal Öğeler*. Doktora Tezi. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özbek, M. Ö. (2007). *Fizik Mekan Kurgularının Sosyal İlişkiler Üzerinden Arnavutköy Yerleşimi Bütününde Mekan Dizimi (Space Sntax) Yöntemi ile İncelenmesi*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehircilik Anabilim Dalı, Kentsel Tasarım Bilim Dalı. Doktora Tezi, İstanbul.

Özyurt, C. (2007). Yirminci Yüzyıl Sosyolojisinde Kentsel Yaşam. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10 (18), 111-126.

Peatross, F. D. and Hansell, M. J. (1992). Changing Lives/Changing Spaces: An Investigation Between Gender Orientation and Behaviors and Spatial Preferences in Residential Kitchens. *Journal of Architectural and Planning Research*. (9), 239-257.

Rossi, A. (2006). *Şehrin Mimarisi*. İstanbul: Kanat Yayıncılık.

Sağlık, E. ve Kelkit, A. (2019). Kentsel Kimlik Bileşenlerinin Kent Kullanıcıları Tarafından Belirlenmesi: Örnek Kent Çanakkale. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*. 5 (1). 63-79.

Sıpahi, M. ve Yılmaz, H. (2022). Planning Experience on the Factors Affecting the Physical Land Use Change and Temporal Change in the Eastern Black Sea Coastal Settlements: The Case of Çayeli. *Journal of Anatolian Environmental and Animal Sciences*, 7 (4), 397-405.

Sulak, B. ve Erdoğan, A. (2015). Bölgesel Ölçekli Plan Kararları ile Alt Ölçekli Kentsel Gelişmeler Arasındaki Uyumun İrdelenmesi: Trabzon Örneği. 15. *Ulusal Bölge Bilimi/ Bölge Planlama Kongresi, Bölge Bilimi Türk Milli Komitesi&KTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü*. 311- 338. Trabzon.

Sümer, G. Ç. (2014). Rize’de Kentleşme Süreci. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10 (10), 163-183.

Tekeli, İ. (1991). Bir Kentin Kimliği Üzerine Düşünceler. *Kent Planlaması Konuşmaları. TMMOB Mimarlar Odası Yayınları*. (1), 79-89.

Tükel, E. (2021). *Assessing Spatial Behavior Focusing on the Day and The Night Differences Using Social Media, GIS, and Spatial Statistics*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Coğrafi Bilgi Sistemleri Ana Bilim Dalı, Coğrafi Bilgi Sistemleri Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. İzmir.

Ünlü, T. S. (2017). Kent Kimliğinin Oluşumunda Kentsel Bellek ve Kentsel Mekan İlişkisi: Mersin Örneği. *Planlama Dergisi*. 27 (1), 75-93.

Zevi, B. (1990). *Mimariyi Görmeyi Öğrenmek*. Birsen Yayınevi. İstanbul.